

»budući da ta cjelina sustava čovjekove duhovne djelatnosti i stvaralaštva konstituiraju i određuju krug njegove ljudskosti (uljudbe)«. Međutim, iako su svi ti oblici duha i kulture povezani s čovjekovim prirodnom i društvenim okruženjem i povijesnim razvojem, kao i međusobno, oni imaju i svoju samobitnost i osobitost, što se ne može bez ostatka svesti na prirodne i društvene uvjete i funkcije.

Antropologijski pristup fenomenima jezika, mita, magije, religije, umjetnosti, filozofije, znanosti – znači da im prilazimo kao oblicima i načinima čovjekova specifična odnosa spram života, njegova osmišljavanja i snalaženja u njemu. Nadalje, to implicira da ih shvaćamo i tretiramo kao antropogene tvorevine, kao kulturno-duhovne i društvene pojave, bez obzira na njihovo moguće nadnaravno podrijetlo i posredovanja. Ovakav antropologijski pristup sadrži u sebi sve elemente, aspekte i okvire teorijskog pristupa spomenutim fenomenima – i filozofijski i znanstveni (dok je teologijski specifičan). Konačno, za Skledara, o čovjeku kao totalitetu moguć je samo filozofijski govor (a ne konačni odgovor), u filozofiji »shvaćenoj kao *philo-sophia*, kao hod u otvoreno obzorje istine u kojem joj se kao svjetioniku na njemu možemo neprestano i s raznih strana asimptotički približavati, ali je nikada do kraja dostići«. Stoga, prema njemu, ukoliko socio-kulturna antropologija ne želi biti samo deskriptivna i kvantitativna disciplina, tada mora biti svjesna da joj zbog njenog predmeta, u osnovi ostaje uvijek jedna imanentna filozofijskoantropologijska razina.

Snježana Čolić

Kruszewska, Iza

GENETIČKI PREINAČENA HRANA I USJEVI U HRVATSKOJ: PRIJETNJA EKOLOŠKOJ POLJOPRIVREDI

Izvješće

ANPED, Hrvatski centar »Znanje za okoliš«, Zelena akcija, Amsterdam – Zagreb, 2000., 38 str.

Korištenje genske tehnologije u poljodjelstvu i prehrambenoj industriji već je nekoliko godina jedno od najvažnijih područja djelovanja environmentalističkih organizacija, osobito onih europskih. Argumenti protivnika primjene genske tehnologije na tome području već su sustavno izloženi u stotinama publikacija, a jednako je i s argumentima njezinih zagovornika. Budući da se i kritičari i zagovornici genske tehnologije trude učiniti svoja stajališta što dostupnijima, većina tih publikacija dohvatljiva je i putem Interneta, tako da se svi zainteresirani mogu bez mnogo truda razmjerno solidno i raznovrsno informirati o toj problematici.

Iako po argumentaciji koju iznosi protiv genske tehnologije nije ni po čemu izuzetna u nizu sličnih publikacija, objavljivanje knjižice *Genetički preinačena hrana i usjevi u Hrvatskoj: prijetnja ekološkoj poljoprivredi* smatramo važnim za hrvatsku »zelenu scenu« i kulturni prostor uopće. Prvi je razlog tome činjenica da je ta publikacija zapravo jedini izvor razmjerno pouzdanih informacija o tome koji se genetski preinačeni usjevi siju u Hrvatskoj, gdje i s kojom namjenom. Drugi je razlog što navedene informacije nisu jednostavno kompilirane iz drugih izvora, već su velikim dijelom prikupljene istraživanjem Zelene akcije i Hrvatskog centra »Znanje za okoliš«, što svakako predstavlja pozitivan pomak u načinu djelovanja environmentalističkih NVO-a u Hrvatskoj. Napokon, ova je knjižica trebala poslužiti kao svojevrsan predtekst za lobiranje oko zakonskog reguliranja genske tehnologije u Hrvatskoj, što

također ukazuje na to da »zeleni« u Hrvatskoj sazrijevaju za cjelovitije i dugoročnije akcije.

Suizdavači publikacije su ANPED, Zelena akcija i Hrvatski centar »Znanje za okoliš«.

Zelena akcija, jedna od najpoznatijih i najaktivnijih »zelenih« nevladinih organizacija u nas, osnovana je 1990. u Zagrebu, a danas djeluje na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. U žarištu djelovanja ove udruge su akcije i kampanje kojima se želi potaknuti ispravno (za okoliš i prirodu prihvatljivo) rješavanje aktualnih problema zaštite okoliša. Osim po svom »Zelenom telefonu«, javnosti je najpoznatija po kampanjama protiv termoelektrana na ugljen (SOS za Velebit i SOS za Jadran) i protiv genetičkog inženjerstva.

Hrvatski centar »Znanje za okoliš« je udruuga građana specijalizirana za odgoj i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj. Proteklih godina HCZO je najviše radio na projektima iz područja obnove obiteljskog tradicijskog gospodarstva, eko-turizma i ekološke poljoprivrede, a te je projekte pratila i živa izdavačka djelatnost.

ANPED (The Northern Alliance for Sustainability) je međunarodna mreža nevladinih organizacija sa sjedištem u Amsterdamu. Zalaže se »za promjene k održivim, obzirnim i uravnoteženim oblicima potrošnje i proizvodnje«, fokusirajući svoje djelovanje prvenstveno na zemlje sjeverne hemisfere. Svoju ulogu u izgradnji »održivih društava« ANPED vidi u jačanju građanskih inicijativa, širenju informacija, iskustava i vještina, izdavanju publikacija, organiziranju zajedničkih kampanja i sudjelovanju u međunarodnim vladinim konferencijama. ANPED-ova mreža radi na pitanjima genetičkog inženjerstva, lokalne Agende 21, veće odgovornosti proizvođača i čistije proizvodnje. ANPED-ovo djelovanje u srednjoj i istočnoj Europi počelo je – na području primjene genetičkog inženjerstva u poljo-

privredi i proizvodnji hrane – godine 1996. Trenutno uključuje grupe iz 8 zemalja navedene regije, koje zajedno rade na podizanju svijesti javnosti o GM hrani u svojim zemljama.

Osim ovoga, hrvatskoga, Izvješća, ANPED je dosad u sklopu svoje kampanje protiv genetskog inženjerstva potaknuo izradu sličnih izvješća za Sloveniju, Rusiju, Bugarsku i Poljsku, organizirao je *skill-share* radionice za aktiviste iz zemalja srednje i istočne Europe (1998. u Mađarskoj i 2000. u Poljskoj), a objavljena je i publikacija **EU Enlargement and Genetically Modified Organisms**, koja problematizira implikacije pristupanja EU za zemlje srednje i istočne Europe. (Sve navedene publikacije dostupne su na ANPED-ovoj web stranici www.anped.org.) Valja naglasiti da su navedena izvješća napisana ozbiljno, bez primjene *search & replace* tehnike (promjena zemlje i naslova u sadržajno identičnim publikacijama) koja nije rijetka u suradnji »lokalnih« i »globalnih« organizacija.

Autorica Izvješća, Iza Kruszewska, međunarodna je koordinatorica i *GMO campaigner* ANPEDA, a terensko istraživanje u Hrvatskoj, koje je bilo podlogom za pisanje Izvješća, organizirali su i vodili Vladimir Lay i Snježana Mihinica.

Motiv izdavača za priređivanje Izvješća jasno je određen u **Uvodu**. Za razliku od razvijenih zemalja – u kojima je korištenje genske tehnologije u poljoprivredi i prehrambenoj industriji u fokusu javnosti, te je u nekima od njih primjena te tehnologije i njome razvijenih proizvoda podvrgnuta različitim ograničenjima – u Hrvatskoj je svijest javnosti o genetski modificiranoj hrani i usjevima još uvijek nerazvijena, a primjena te tehnologije i pristup proizvoda tržištu neregulirani su i bez kontrole. Takva situacija može dovesti do toga da Hrvatska postane pokusni poligon i tržišni »El Dorado« za genetski modificirane proizvode nepoželjne na Zapadu. Svrha Izvješća jest upozoriti gra-

đane na opasnosti s kojima smo u Hrvatskoj već danas suočeni – puštanje genetski modificiranih organizama u okoliš tijekom ispitivanja na pokusnim poljima te uvoz genetski modificirane hrane.

Poglavlje *Poljoprivreda u Hrvatskoj* upozorava da se organska poljoprivreda, za koju se Hrvatska deklarativno zalaže u nekim dokumentima, ne može razvijati usporedo s uzgojem genetski modificiranih usjeva, te da je pred Hrvatskom izbor među nespojivim alternativama poljoprivrednog razvoja. Svoje preferencije u tome odabiru izdavači iznose u poglavlju *Kakvu poljoprivredu želimo?*: Hrvatska bi trebala odbaciti gensku tehnologiju u proizvodnji hrane – u protivnom, bit će uništena mogućnost organske proizvodnje i izvoza nemodificirane hrane. Zasad je podrška državnih tijela organskoj poljoprivredi tek verbalna i ne može se prepoznati u konkretnim političkim potezima.

Dosadašnje korištenje genske tehnologije u poljoprivredi i proizvodnji hrane u Hrvatskoj izloženo je u poglavljima *Pokusna polja s GM kukuruzom od 1997. do 1999.*, *Ostali uzgoj GMO-a u Hrvatskoj te GM prehrambeni proizvodi na tržištu*. Ta poglavlja smatramo najzanimljivijima, budući da iznose informacije koje dosad nisu bile poznate široj javnosti. Nastojalo se, naime, utvrditi koje su kulture sijane, gdje, s kojom namjenom i u kojoj količini, te je li postojala i je li poštivana odgovarajuća procedura uvoza i uzgoja transgenih biljaka. Budući da se prezentirane informacije uglavnom temelje na intervjuima, njihova pouzdanost svakako nije neupitna (npr. tvrdnje o tome da pri sjetvi nije poštivana tampon zona, da je izvjesno pokusno polje bilo u privatnom posjedu seljaka koji nije bio obaviješten o tome da je sjeme genetski modificirano, da je u Hrvatskoj vršeno ispitivanje s GM duhanom i sl.). Za neprovjerenost (ili, bolje, neprovjerljivost) takvih informacija najodgovornije su kompanije koje ne žele javno iznijeti odgovarajuće podatke, po-

put npr. Plive, koja je odbila intervju s istraživačima. No, upravo takva istraživanja mogu pridonijeti tome da se s vremenom stvori pritisak javnosti koji bi doveo do pouzdanijih informacija. Trenutno je u tijeku postupak donošenja zakona koji bi trebao inicijalno regulirati problematiku genske tehnologije. Donošenjem toga zakona bit će ispunjena osnovna svrha Izvješća.

Poglavlje *Opasnosti koje donosi genetičko inženjerstvo* predstavlja kratki repetitorij uobičajenih i već mnogo puta publiciranih prigovora korištenju genske tehnologije u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Iako ne donosi ništa novo, ovo je poglavlje u strukturi publikacije bilo svakako potrebno. Načelni prigovori izneseni u tom poglavlju dijelom se konkretiziraju u *Dodatku 1*, u kojem se iznose mogući negativni utjecaji namjernog puštanja *Bt* kukuruza u Hrvatskoj.

Na temelju prikupljenih informacija, Izvješće izvodi sljedeće zaključke (poglavlje *Zaključci i preporuke*):

– Iako nema prikladno zakonodavstvo, Hrvatska dozvoljava ispitivanja s genetički modificiranim biljkama na pokusnim poljima i tako ih pušta u okoliš a da prethodno nije osigurala odgovarajuće mjere nadzora i biosigurnosti.

– Svijest o genetičkom inženjerstvu i o opasnostima puštanja GMO-a u okoliš nedostatna je ne samo kod šire javnosti, već i među državnim službenicima iz područja okoliša i zdravstva koji bi trebali biti intenzivno uključeni u proces odlučivanja. Bez veće osviještenosti javnosti i većeg pritiska na hrvatsku Vladu, na proizvođače i trgovce, Hrvatska bi mogla postati metom izvoza GM hrane koja u zemljama Europske unije, primjerice u Francuskoj, Austriji i Grčkoj, nije samo nepoželjna već je i zabranjena.

– Budući da je u praksi teško s potpunom sigurnošću utvrditi jesu li GMO-i tijekom ispitivanja na pokusnim poljima već pušteni u prirodne ekosustave, za-

konske odredbe o odgovornosti za počinjene ekološke i druge štete moraju se uvesti retrospektivno kako hrvatsko društvo ne bi moralo trpjeti probleme koji se mogu pojaviti.

Vladi se stoga preporučuje:

– Objava potpunog i bezuvjetnog memorija na sva puštanja GMO-a u okoliš i na komercijalnu uporabu GMO-a, sukladno Zaključcima Sabora u studenom 1998. godine, do zakonske regulacije toga područja.

– Da podrži Protokol o biosigurnosti u okviru Konvencije o biološkoj raznolikosti.

– Da osigura transparentnost i sudjelovanje javnosti jamčeći građanima pristup informacijama o svim genetičkim djelatnostima te da utemelji procedure za njihovo sudjelovanje u odlučivanju.

– Da poduzme sve potrebne mjere za poticanje razvoja organske poljoprivrede te stimulira potražnju organske hrane putem obrazovanja, politike javnog nadmetanja i gospodarskim poticajima.

Dodatak 2: Elementi modela nacionalnog zakona o bio-sigurnosti konkretizira zaključke i preporuke nacrtom zakona koji bi regulirao problematiku genske tehnologije. Taj je dokument pripremila Mreža trećeg svijeta kako bi vladama s Juga pružila zakonodavno sredstvo zaštite od uvoza GM sjemena, usjeva i hrane. Zemlje srednje i istočne Europe, uključujući i Hrvatsku, u jednako su lošem položaju i suočene su sa sličnim prijetnjama, pa je taj nacrt – po mišljenju priređivača Izvješća – i za nas relevantna podloga za donošenje zakona.

Dodatak 3: Pitanja koja treba postaviti u svezi s tehnologijama genetičkog inženjerstva kratki je – i prema našem mišljenju u ovoj publikaciji nepotreban – anti-GE »šalabahter« za građane i aktiviste.

Zaključno: publikaciju **Genetički preinačena hrana i usjevi u Hrvatskoj: prijetnja ekološkoj poljoprivredi** smatramo dobro koncipiranom i vrlo solidno napisanom.

Iako je objavljena s »aktivističkim« predušljajem, knjižica tu namjenu u mnogo čemu nadmašuje te će biti zanimljiva čitateljima različitih profila – ako do njih dopre. Čini se, naime, da je osnovni problem »zelenih« publikacija – čak i onih »popularnih«, napisanih za najširi sastav potencijalnih čitatelja – u tome što se teško probijaju izvan kruga »zelenih«. »Šira javnost« na koju environmentalističke NVO u većini projekata ciljaju ostaje tako u pravilu »van dometa«. Za stvarno su-djelovanje s tom javnosti »zelenima« je potreban još jedan korak za koji, čini nam se, još nisu posve spremni – ni organizacijski, ni financijski, niti pak po razini ekspertize. No, to već nije problem same publikacije koju smo ovdje prikazali.

Krešimir Kufrin

O KRALJEVIMA I KUPUSU

Strip o anti-genetičkom inženjeringu

A SEED Europe i Hrvatski centar »Znanje za okoliš«, Zagreb, 2001., 104 str.

Knjiga O kraljevima i kupusu. Strip o anti-genetičkom inženjeringu prijevod je knjige objavljene 1999. u Amsterdamu, u izdanju organizacije A SEED Europe. Hrvatsko je izdanje, koje je uredio dr. Vladimir Lay, u odnosu na izvornik ponegdje osvježeno novijim podacima te je dodat dio koji se odnosi na problematiku genske tehnologije u Hrvatskoj.

Izdavač izvornika, A SEED (Action for Solidarity, Equality, Environment and Development), globalna je organizacija ustanovljena 1991. godine kao odgovor na UNCED-ov Earth Summit u Rijju radi poticanja udruživanja mladih zainteresiranih za pitanja društvene i ekološke pravednosti. Koncipirana kao decentralizirana mreža regionalnih centara, organizacija A SEED danas ima takve centre u Europi, Aziji, Sjevernoj Americi, Africi, Latinskoj Americi i Japanu. Europski centar, sa sjedištem u Amsterdamu, najaktivniji je